

MONITOR ASEAN

MARZEC 2018

„Monitor ASEAN” omawia i komentuje najważniejsze wydarzenia związane z aktualną sytuacją polityczną, gospodarczą i społeczną w państwach Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej, ze szczególnym naciskiem na działania Chin w regionie. Monitor opracował Mateusz Chatys – młodszy analityk Ośrodka Spraw Azjatyckich.

MONITOR ASEAN

MARZEC 2018

I. STOSUNKI CHINY-ASEAN

1 marzec: Chiny wspólnie z Filipinami będą wydobywać surowce energetyczne z dna Morza Południowochińskiego.

Prezydent Rodrigo Duterte w swojej ostatniej wypowiedzi stwierdził, że może dojść do sytuacji, w której obie strony sporu, będą razem wydobywać surowce z obszaru będącego kwestią sporną między Chinami i Filipinami na Morzu Południowochińskim. Według prezydenta, tego rodzaju wspólne działania można określić jako „współwłasność” i jest to zdecydowanie lepsze rozwiązanie od konfliktu zbrojnego. Wielu specjalistów krytykuje jednak politykę Duterte, która ich zdaniem jest zbyt łagodna w stosunku do Chin, przez co zaprzepaszczone wysiłki poprzedniego prezydenta Benigno Aquino III, który dążył do uzyskania wyłącznych wpływów nad spornym obszarem wraz z surowcami naturalnymi znajdującymi w jego obrębie.

5 marzec: Chiny udzielą Filipinom pożyczki pod budowę linii kolejowej.

Według Ministerstwa Transportu Filipin, pozostałe prace nad budową linii kolejowej na południu wyspy Mindanao, zostaną sfinansowane dzięki chińskiej pożyczce. Podsekretarz transportu, Timothy John Batan, poinformował, że realizacja pierwszej fazy projektu, która obejmuje odcinek 102,9 km trasy wyniesie 807,8 mln USD i zostanie w całości pokryta z budżetu państwa. Natomiast pozostała część zostanie pokryta przez chińską pożyczkę. Obecnie nadal trwają przygotowania kolejnych faz projektu, które mają zakończyć się pod koniec trzeciego kwartału bieżącego roku. Linia kolejowa razem z dziewięcioma stacjami ma zostać oddana do użytku w 2022 roku.

5 marzec: filipiński sędzia wyklucza jakąkolwiek wspólną umowę gazową z Chinami bez uznania wyłącznych praw Filipin do spornego akwenu. Antonio Carpio, pełniący funkcję sędziego w filipińskim Sądzie Najwyższym uznał, że nie widzi żadnych przeszkód, aby rząd prowadził rozmowy z państwową spółką China National Offshore Oil Corp, pod warunkiem, iż

AMERYKAŃSKA FLOTA W WIETNAMIE

Po raz pierwszy od 1975 roku amerykańska flota, składająca się z lotniskowca USS Carl Vinson o napędzie atomowym, niszczyciela i krążownika, wpłynęła do wietnamskiego portu w Da Nang, gdzie 43 lata temu rozpoczęła się amerykańska inwazja.

chiński rząd w pełni uzna filipińską jurysdykcję nad spornym terytorium (Reed Bank) na Morzu Południowochińskim. Sędzia Carpio jest ekspertem z zakresu prawa międzynarodowego i był jednym z prawników zaangażowanych w pozew przeciwko Chinom do Stałego Trybunału Arbitrażowego w Hadze w 2013 roku. Zgodnie z wyrokiem Trybunału z 2016 roku pełne prawo do spornych terenów należy się Filipinom, lecz Pekin nie zaakceptował postanowień tego wyroku. Próby wspólnej eksploatacji złóż przez filipińską PXP Energy Corp i chińską China National Offshore Oil Corp zostały wstrzymane w 2014 roku i strony nadal nie doszły do porozumienia w tej sprawie.

6 marzec: chińska firma buduje kompleks petrochemiczny w Brunei. Zhejiang Hengyi Group jest w trakcie pierwszej fazy budowy kompleksu petrochemicznego i rafinerii na wyspie Muara Besar, wschodzącej w skład Brunei. Cały projekt jest wart 4,5 mld USD i będzie to największa chińska inwestycja zagraniczna w tym państwie do tej pory. Chińska firma obiecała 10 tys. nowych miejsc pracy, co jest niezwykle istotne, zwłaszcza że stopa bezrobocia w ubiegłym roku wyniosła 6,5%, a w przypadku nieoficjalnych danych wśród ludzi młodych wskaźniki sięgają nawet 15%. Lokalna społeczność odczuła też negatywne skutki inwestycji, a mianowicie dużą liczbę Chińczyków, którzy są zatrudnieni przy budowie kompleksu. W ostatnim czasie Chiny zwiększyły swoją aktywność w Brunei, co jest widoczne również w innych sektorach. Podczas gdy Citybank zamknął swoją siedzibę w 2014 roku po 41 latach pracy, HSBC wycofał się w ubiegłym roku, to Bank of China swoją placówkę otworzył dopiero pod koniec 2016 roku.

9 marzec: przedstawiciele Chin i Laosu podpisali umowę w sprawie budowy szpitala. W listopadzie prezydenci Xi Jinping oraz Bounngang Vorachith wmurowali kamień węgielny pod budowę nowego szpitala w stolicy Laosu. Doradca ekonomiczny chińskiej ambasady w Laosie Wang Qihui i dyrektor generalny biura w Ministerstwie Zdrowia w Laosie Nao Boutta podpisali umowę w imieniu rządów obu państw, której przedmiotem jest rozbudowa kompleksu szpitalnego Mahosot w Wientian, która ma się zakończyć w 2021 roku.

9 marzec: chińska pomoc finansowa dla Filipin nie jest uzależniona od surowców naturalnych. Podczas konferencji prasowej rzecznik chińskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych Geng Shuang zdementował ostatnie wypowiedzi chińskich naukowców oraz filipińskich mediów dotyczących współpracy między państwami. Zgodnie z tymi doniesieniami rząd Filipin musiał zabezpieczyć chińskie pożyczki odpowiednią ilością surowców oraz pozwolić Chińczykom na swobodę działania na Morzu Południowochińskim. W swojej wypowiedzi Geng Shuang podkreślił, że udzielenie pożyczki innemu państwu nigdy nie było uzależnione od zabezpieczenia w postaci surowców naturalnych. Natomiast chiński rząd, poprzez pomoc finansową, wspiera kampanię prezydenta Duterte, której głównym celem jest rozbudowa infrastruktury w państwie.

9 marzec: w Naypyidaw odbyło się spotkanie trójstronne z udziałem przedstawicieli z Chin, Birmy i Bangladeszu poświęcone energii elektrycznej. W rozmowach wzięli udział

minister ds. energii elektrycznej Birmy U Win Khaing, wicedyrektor Chińskiej Krajowej Administracji Energii Li Fanrong, a także doradca premiera Bangladeszu ds. energii Tawfiq-e-Elahi Chowdhury. Na posiedzeniu zostały omówione kwestie dotyczące rozpoczęcia trójstronnego transgranicznego obrotu energią oraz mechanizmu jego wdrażania, mającego na celu wzmocnienie współpracy w zakresie handlu energią elektryczną poprzez promowanie wzajemnego połączenia sieci energetycznych i rozwoju infrastruktury między tymi państwami. Przedstawiciele każdej ze stron zgodzili się, że tego rodzaju porozumienie może pomóc w poprawie bezpieczeństwa energetycznego, dzieleniu się zasobami energii elektrycznej i rozwoju infrastruktury.

13 marzec: chińskie pociągi zostały dostarczone do Malezji. Malezyjski minister transportu Liow Tiong Lai, wziął udział w ceremonii odsłonięcia jednego z chińskich pociągów dostarczonych przez firmę CRRC Changchun w Międzynarodowym Porcie Lotniczym w Kuala Lumpur. Jest to efekt podpisania umowy w 2014 roku między firmą CRRC Changchun i Malaysia's Express Rail Link na zakup sześciu pociągów, które będą operowały na trasie łączącej lotnisko z centrum miasta. Według władz lotniska, nowe pociągi będą mogły przewieźć o połowę więcej pasażerów niż do tej pory przy jednoczesnym skróceniu czasu podróży. Każdy z pociągów składa się z czterech wagonów i będą się poruszały z prędkością 160 km/h. Minister stwierdził, że jest bardzo zadowolony ze współpracy z chińskim partnerem i wyraził nadzieję, że będzie ona kontynuowana przy projekcie szybkiej kolei łączącej Singapur z Kuala Lumpur.

15 marzec: Indonezja zatrzymała ponad 200 ton importowanego z Chin czosnku. Od 2014 roku, kiedy Joko Widodo objął urząd prezydenta, zaczął wprowadzać politykę samowystarczalności, której głównym celem miało być ograniczenie importu produktów rolnych i zabezpieczenie interesów rodzimych producentów. Ministerstwo Rolnictwa poinformowało, iż 232 tony czosnku przywiezionego z Chin w połowie lutego po przybyciu do portu w Dżakarcie wysłano na wyspę Sumatra w celu przeprowadzenia badań. Po zbadaniu próbek okazało się, iż niektóre zawierały mikroskopijne robaki, które mogą zagrozić rodzimym uprawom. Niektórzy członkowie partii rządzącej domagają się śledztwa w tej sprawie, natomiast Chińska ambasada odmówiła komentarza. Z uwagi na duże zapotrzebowanie produktów rolnych Indonezja nadal będzie musiał je importować z takich państw jak Chiny czy Indie.

17 marzec: Chiny i Kambodża przeprowadziły wspólne ćwiczenia wojskowe. W południowej prowincji Kambodży (Kampong Speu), oba państwa po raz drugi przeprowadziły wspólne ćwiczenia z zakresu zwalczania terroryzmu i misji humanitarnych. Tego rodzaju współpracę zapoczątkowano w grudniu 2016 roku, przy czym główny nacisk został położony na misje ratunkowe w przypadku katastrof naturalnych. Tym razem w manewrach wojskowych o kryptonimie „Dragon Gold 2018” po stronie Kambodży wzięło udział 280 żołnierzy, natomiast Chiny były reprezentowane przez 218 żołnierzy. Miały one na celu zwiększenie skuteczności sił zbrojnych obu państw, a także były elementem upamiętnienia 60-tej rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych między stronami.

19 marzec: malezyjska firma dostarczy cement chińskiej firmie budującej linię kolejową w Malezji. Firma Lafarge Cement Sdn Bhd doszła do porozumienia z lokalnym oddziałem firmy China Communications Construction Company, w sprawie dostawy cementu pod budowę wschodniej linii kolejowej w Malezji. Według oficjalnych doniesień, Lafarge Cement Sdn Bhd zapewni głównemu wykonawcy projektu cement o wartości 69 mln USD, który umożliwi budowę wszystkich ośmiu odcinków trasy do końca 2019 roku. Umowa przewiduje możliwość jej odnowienia na kolejne dwa lata, w przypadku obopólnej zgody zaangażowanych stron. Prezes firmy Lafarge, Thierry Legrand podsumował uzgodnienia słowami, iż jest to przełomowy moment, biorąc pod uwagę współpracę z chińskimi firmami, przy projektach infrastrukturalnych.

20 marzec: Chiny pomogą Birmie przy budowie mostu w jednym ze stanów. W stolicy Birmy, Naypyidaw, przedstawiciele obu państw podpisali umowę, na mocy której Chiny zobowiązały się do pomocy przy budowie mostu nad rzeką Thanlwin w mieście Kunlong, na północy stanu Szan. W ramach projektu powstanie most o długości 323 metrów oraz 3,9 km dróg, które połączą go z już istniejącą infrastrukturą. Chiński ambasador w Birmie, Hong Liang, podkreślił, że realizacja tego przedsięwzięcia wpłynie pozytywnie na handel między stanem Szan

i chińską prowincją Yunnan, który w dużym stopniu opiera się na produktach rolnych. Z kolei minister budownictwa Birmy, U Han Zaw, podziękował stronie chińskiej za pomoc przy budowie mostu, który przyczyni się nie tylko do rozwoju tego regionu, ale będzie kolejnym elementem inicjatywy Pasa i Szlaku, co przyniesie wymierne rezultaty w bilateralnych relacjach między państwami.

23 marzec: współpraca w ramach regionu Lancang-Mekong wkracza w nową fazę. W stolicy Laosu zorganizowano wydarzenie, promujące współpracę państw z regionu Lancang-Mekong (Lancang-Mekong Cooperation Week), w którym wzięło udział ponad 200 przedstawicieli z placówek dyplomatycznych państw członkowskich ASEAN i Chin. Jednym z uczestników był chiński ambasador w Laosie - Wang Wentian, który promował współpracę regionalną, a także duże zaangażowanie Chin w całym projekcie. Pekin przeznaczył 1,58 mld USD na preferencyjne pożyczki, kolejnych 5 mld USD na zwiększenie możliwości produkcyjnych i 5 mld USD na kredyty w celu rozbudowy infrastruktury w regionie. Oprócz tego Chiny założyły specjalny fundusz o wartości 300 mln USD, z którego przez 5 lat będą wypłacane środki małym i średnim przedsiębiorstwom. Ambasador Wang podkreślił, że w ramach współpracy regionalnej są już realizowane dwa duże projekty infrastrukturalne, a mianowicie linia kolejowa łącząca Chiny i Laos oraz Chiny z Tajlandią.

21-25 marzec: szef MSZ Filipin przybył do Chin z wizytą. Alan Peter Cayetano przybył do Chin na specjalne zaproszenie Wang Yi, pełniącego funkcję zarówno chińskiego ministra spraw zagranicznych jak i radcy stanu. Na wspólnym spotkaniu ministrowie podkreślili polepszające się stosunki gospodarcze i polityczne między państwami od 2016 roku, kiedy prezydentem został Rodrigo Duterte. Świadczą o tym obroty handlowe, które w ubiegłym roku przekroczyły 50 mld USD, dzięki czemu Chiny stały się największym partnerem handlowym

Filipin. Filipiński minister spraw zagranicznych spotkał się także z chińskim wicepremierem Wang Qishanem, aby uzgodnić szczegóły dotyczące zwiększenia częstotliwości wzajemnych wizyt przedstawicieli rządu na najwyższym szczeblu, czego efektem ma być zwiększenie pragmatycznej współpracy pomiędzy partiami politycznymi.

23 marzec: Wietnam pod naciskiem Pekinu ponownie zawiesił program wydobywania ropy naftowej. W wyniku chińskiej presji, wietnamska państwowa firma petrochemiczna PetroVietnam nakazała hiszpańskiej firmie Repsol zawiesić projekt „Red Emperor”, polegający na wydobyciu ropy na południowo-wschodnim wybrzeżu. To już drugi raz w ciągu niespełna roku, kiedy Wietnam wstrzymał swój projekt petrochemiczny w wyniku chińskich nacisków. Z uwagi na fakt, że firma Repsol była już w końcowej fazie przygotowań do odwiertu, zawieszenie projektu może kosztować firmę i jej partnerów 200 mln USD. Projekt „Red Emperor” obejmuje basen Nam Con Son, znajdujący się 440 km od miasta Vung Tau na południowym wybrzeżu Wietnamu, w rejonie obszaru wytyczonego przez Chińczyków przy pomocy *dziewięciu kresek*. Według informacji przedstawionych przez wietnamską agencję prasową obszar ten może być źródłem do 30 tys. baryłek ropy oraz 60 mln m³ gazu. Są to najprawdopodobniej wyniki badań firmy Repsol, która zgodnie z ostatnim rocznym sprawozdaniem majątkowym przeznaczyła 33 mln Euro na eksplorację wybrzeży Wietnamu w poszukiwaniu zasobów naturalnych.

26 marzec: Japonia przekazała Filipinom samoloty do patrolowania spornych terenów z Chinami. Sekretarz obrony Delfin Lorenzana poinformował, że Filipiny będą kontynuować patrole przestrzeni powietrznej nad obszarami spornymi z Chinami na Morzu Południowochińskim. Do tego celu będą wykorzystane między innymi trzy używane samoloty TC-90 przekazane przez Japonię. Ich zasięg wynosi 300 km, więc jest on dwukrotnie większy od samolotów, którymi do tej pory dysponowało filipińskie wojsko. Mimo polityki ustępstw wobec Pekinu, stosowanej przez rząd Rodrigo Duterte, filipińskie wojsko dąży do zwiększenia swoich możliwości rozpoznawczych i kontroli chińskich działań na spornych terenach.

27 marzec: przedsiębiorcy z Chin i Birmy wzięli udział w spotkaniu poświęconemu bilateralnej współpracy. Chińska ambasada wspólnie z Chińską Izbą Przemysłowo Handlową zorganizowały w stolicy Birmy spotkanie poświęcone współpracy biznesowej, w którym wzięło udział ponad 200 przedsiębiorców z obu państw. Według Xie Guoxianga, pełniącego funkcję doradcy ds. handlowych w chińskiej ambasadzie w Birmie, tego rodzaju inicjatywy są potrzebne, aby zwiększyć efektywność współpracy gospodarczej między stronami. Zdaniem chińskiego ministerstwa handlu, bilateralna wymiana gospodarcza wyniosła do tej pory ponad 13,5 mld USD. Chiny stały się największym partnerem Birmy, o czym świadczy fakt, że w roku fiskalnym 2016-2017 odpowiadały za 40% handlu tego państwa.

28 marzec: Chiny są gotowe do rozwijania współpracy z nowym prezydentem Birmy. Prezydent Xi Jinping zadzwonił z gratulacjami do nowego prezydenta Birmy - U Win Myinta, który zastąpił Htin Kyawa, po tym jak zrezygnował z pełnienia swojej funkcji. Prezydent Chin w swojej rozmowie podkreślił, że w ostatnich latach współpraca między państwami bardzo się

rozwinęła i trzeba kontynuować ten proces, na przykład poprzez wymianę na najwyższych stanowiskach.

29 marzec: według chińskiego ambasadora Chiny i Singapur wkraczają w nową erę lepszej współpracy. 15 marca Hong Xiaoyong przybył do Singapuru, aby przedstawić swój list uwierzytelniającym w Ministerstwie Spraw Zagranicznych i oficjalnie objąć nowe stanowisko, jedenastego chińskiego ambasadora w tym państwie. Hong Xiaoyong spotkał się także z prezydent Singapuru - Halimah Yacob, której przedstawił swoje kredencjały oraz przeprowadził rozmowę dotyczącą dalszej współpracy między państwami w ramach inicjatywy „Pasa i Szlaku”.

30 marzec: w stolicy Kambodży odbyły się targi Expo Chiny-ASEAN. Kambodża była głównym organizatorem trzydniowych targów Expo Chiny-ASEAN, które odbyły się w kompleksie Diamond Island Exhibition Center w Phnom Penh. W wydarzeniu wzięło udział 290 firm, które promowały swoje produkty na 440 stanowiskach wystawowych. Sekretarz generalny targów - Wang Lei, zwrócił uwagę, że tegoroczna edycja jest poświęcona 15-tej rocznicy strategicznego partnerstwa między Chinami i ASEAN, a także 60-tej rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych Chin z Kambodżą. Oprócz wystawy, na której przedsiębiorcy promowali swoje produkty odbyły się również liczne spotkania biznesowe.

II. Działania w ramach ASEAN

2 marzec: Duterte nie będzie współpracował z ONZ w sprawie przestrzegania praw człowieka w Filipinach. Prezydent Rodrigo Duterte podczas swojego przemówienia w rodzinnym mieście Davao zwrócił się do funkcjonariuszy, którzy brali udział w operacjach wymierzonych przeciwko kartelom narkotykowym, żeby nie odpowiadali na wezwania ze strony śledczych z ONZ. Jego zdaniem sposób w jaki rządzi państwem jest wewnętrzną sprawą Filipin i żadna organizacja międzynarodowa nie ma prawa naruszać suwerenności państwa. W ubiegłym roku ponad 38 państw zgłosiło zastrzeżenia odnośnie sposobu zwalczania przestępczości narkotykowej na Filipinach, co było przedstawione na 37 szczycie poświęconym prawom człowieka w Genewie. Zdaniem niezależnych obserwatorów podczas działań filipińskich służb zginęło kilkanaście tysięcy osób powiązanych z organizacjami narkotykowymi. Rodrigo Duterte stwierdził, że zagrożenie związane z narkotykami nie może być bagatelizowane, dlatego użyje wszelkich możliwych środków, aby przywrócić bezpieczeństwo w państwie. Według oficjalnego raportu przedstawionego przez władze Filipin wynika, że mniej niż 4 tys. podejrzanych, którzy stawiali opór przy aresztowaniu, zostało zabitych.

2 marzec: syn premiera Kambodży obejmuje wysokie stanowisko w armii. Rzecznik Ministerstwa Obrony, Chhum Socheat poinformował, że Hun Manet zastąpił Kuna Kim na stanowisku Szefa Sztabu Sił Zbrojnych Kambodży. Najstarszy syn premiera Hun Sena pełni również funkcję dowódcy Królewskich Kambodżańskich Sił Zbrojnych. Jest to kolejny awans

jednego

z członków rodziny premiera po tym, jak w styczniu Hun Sen mianował swojego zięcia na zastępcę szefa policji, a w grudniu jego najmłodszy syn awansował do stopnia pułkownika w jednostce zajmującej się ochroną premiera. Tego rodzaju działania pokazują, że Hun Senowi zależy nie tylko na konsolidacji władzy w swoich rękach, ale również na pozycji pozostałych członków rodziny.

2 marzec: przedstawiciele ASEAN i UE spotkali się na konsultacjach w Singapurze.

Ministrowie handlu państw ASEAN oraz komisarz UE ds. handlu (Cecilia Malmström) spotkali się w Singapurze po raz szesnasty, aby wznowić rozmowy dotyczące podpisania umowy o wolnym handlu, które zostały zainicjowane w 2007 roku, ale po dwóch latach zostały przerwane. Spotkanie jest w dużej mierze odpowiedzią na protekcyjną politykę gospodarczą prezydenta USA - Donalda Trumpa. Unia Europejska jest drugim, po Chinach, największym partnerem handlowym ASEAN i jednym z głównych źródeł inwestycji zagranicznych. Dlatego wznowienie prac nad opracowaniem umowy o wolnym handlu wpłynęłoby korzystnie na sytuację gospodarczą państw stowarzyszenia, zwłaszcza tych najmniej rozwiniętych.

3 marzec: wyniki wyborów do senatu w Kambodży zostały oficjalnie potwierdzone.

Państwowa Komisja Wyborcza Kambodży ogłosiła, iż Kambodżańska Partia Ludowa otrzymała 11202 z 11670 głosów co stanowiło 96%, dzięki czemu objęła 58 z 62 miejsc w senacie na kolejnych sześć lat. W wyborach wzięły również udział takie partie jak Partia Norodom Ranariddh, Kambodżańska Partia Młodzieży i Khmerska Państwowa Partia Zjednoczona. Pozostałe cztery miejsca są obsadzone przez króla i Zgromadzenie Narodowe. Król Norodom Sihamoni nominował na stanowisko senatora księżniczkę Norodom Arunrasmy oraz Oum Somanin, natomiast Zgromadzenie Narodowe jeszcze nie przedstawiło swoich kandydatów.

3 marzec: premier Kambodży oskarża USA o kłamstwo w sprawie pomocy dla państw

Azji Południowo-Wschodniej. 27 lutego Biały Dom ogłosił, że w związku ze słabnącymi standardami demokracji w Kambodży, co jest związane między innymi z likwidacją partii opozycyjnej i wyborami do senatu, pomoc finansowa jak i militarna ze strony USA zostanie wstrzymana dla tego państwa. Premier Hun Sen odpowiedział, że jest to kłamstwo, ponieważ od dłuższego czasu Kambodża nie przyjęła żadnego wsparcia od USA, a pomoc w ramach sektora podatkowego zakończyła się na początku 2016 roku. Premier wezwał również amerykańskiego ambasadora w Kambodży Williama Heidta do wypowiedzi na temat programów pomocowych dla Kambodży, ale placówka dyplomatyczna odmówiła komentarza w tej sprawie.

4 marzec: historyczna wizyta amerykańskiego lotniskowca w Wietnamie.

Po raz pierwszy od 1975 roku amerykańska flota, składająca się z lotniskowca USS Carl Vinson o napędzie atomowym, niszczyciela i krążownika, wpłynęła do wietnamskiego portu w Da Nang. To właśnie na plaży w tym mieście rozpoczęła się amerykańska inwazja 43 lata temu. Podczas

czterodniowej wizyty amerykańscy marynarze wzięli udział w różnego rodzaju spotkaniach z Wietnamczykami, których celem było polepszenie relacji między państwami. Tego rodzaju wizyta jest ważnym sygnałem dla Pekinu, iż Wietnam dąży do zwiększenia współpracy z USA, co jest głównie spowodowane chińską militaryzacją wysp na Morzu Południowochińskim.

5 marzec: protesty w Birmie potępiające prace nad nowymi regulacjami prawnymi.

W stolicy Birmy – Rangun, setki obywateli wyraziło swój sprzeciw wobec prac nad poprawkami do Zgromadzenia Pokojowego i ustawy o Pokojowym Procesie z 2011 roku. Zmiany przewidują wprowadzenie kary do trzech lat pozbawienia wolności dla uczestników demonstracji, które zagrażają „bezpieczeństwu, rządowi prawa i stabilności państwa oraz moralnym interesom narodu”, a także nakładają na organizatorów obowiązek podania szczegółów budżetu, w tym źródła pochodzenia funduszy. Ponad 190 organizacji obywatelskich z Birmy podpisało petycję, w której wyrazili sprzeciw wobec poprawkom, ponieważ ich zdaniem będą one użyte do ograniczania swobody wypowiedzi.

7 marzec: król Malezji wyraził poparcie dla ustawy przeciwko nieprawdziwym wiadomościom.

Yang di-Pertuan Agong Sultan Muhammad V podczas swojej przemowy na otwarciu obrad parlamentu stwierdził, iż fałszywe informacje stanowią realne zagrożenie dla państwa, dlatego nie można ich bagatelizować. Zaapelował również do wszystkich partii politycznych

o pełne zaangażowanie w pracach nad tą ustawą. Według szefa departamentu premiera do spraw legislacyjnych, ostateczna wersja ustawy zostanie przekazana pod obrady Zgromadzenia Narodowego w najbliższym czasie.

10 marzec: prezydent Filipin zwiększył uprawnienia szefom policji.

Rodrigo Duterte zaakceptował ustawę, na mocy której szefowie policji oraz dwóch innych wysokich funkcjonariuszy uzyskało uprawnienia do wystawiania wezwań do sądu. Zwiększenie kompetencji zostało usprawiedliwione troską o szybsze działanie organów ścigania w przypadku śledztw w sprawach karnych. Środowiska związane z ochroną praw człowieka wyraziły swoje zaniepokojenie w związku z tymi zmianami, obawiając się, że większe uprawnienia policji będą narzędziem w rękach prezydenta, który będzie mógł skuteczniej rozprawić się ze swoimi wrogami politycznymi. Filipińska policja jest znana z nadużycia siły, co było doskonale widoczne podczas operacji mających na celu zwalczanie przestępczości narkotykowej, w wyniku czego zginęło ponad 4 tys. ludzi.

11 marzec: co najmniej 44 bojowników islamskich zostało zabitych przez filipińskie wojsko.

Na wyspie Mindanao wojsko stoczyło walki z Islamskimi Bojownikami o Wolność Bangsamoro. Według informacji przedstawionych przez podpułkownika Gerryego Besana w starciu zginęło 44 terrorystów a około 26 zostało rannych. Według filipińskich służb wywiadowczych organizacja ta zrzesza ponad 300 członków, natomiast w walki są zaangażowane również inne grupy terrorystyczne takie jak Grupa Abu Sajjafa czy Maute.

Terroryści po przegranej w Marawi przegrupowali się i nadal stawiają czynny opór służbom państwowym na Filipinach.

12 marzec: Wietnam wspólnie z ONZ zbuduje domy dla mieszkańców wybrzeża. Według badań przeprowadzonych przez organizację Germanwatch, Wietnam należy do grupy 10 państw, które są najbardziej zagrożone negatywnymi skutkami zmian klimatycznych. Tylko w 2017 roku mieszkańcy Wietnamu padli ofiarą 15 tajfunów. Jenty Kirsch-Wood, pełniący funkcję doradcy technicznego w Programie Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju zapowiedział budowę 300 domów przed końcem bieżącego roku, natomiast ostatecznie ma ich powstać 4000 do końca 2022 roku. Program będzie zrealizowany w ramach projektu o wartości 39,5 mln USD, sfinansowanego przez Zielony Fundusz Klimatyczny ONZ. Oprócz budowy domów całe przedsięwzięcie obejmuje również regenerację lasów namorzynowych, które będą pełniły dodatkową funkcję ochronną.

13 marzec: Filipiny odebrały pierwsze drony zakupione od USA. Filipińska armia odebrała sześć amerykańskich dronów ScanEagle zakupionych za kwotę 13,6 mln USD. Zdaniem rzecznika Sił Powietrznych Aristidesa Galanga, drony dzięki temu, że są wyposażone w skanery elektrooptyczne, kamery podczerwone i wysokiej rozdzielczości, będą mogły zapewnić wsparcie żołnierzom walczącym z organizacjami terrorystycznymi na wyspie Mindanao. Do tej pory filipińskie wojsko musiało polegać na dronach obsługiwanych przez amerykańskie siły specjalne i samoloty obserwacyjne Lockheed AP-3C Orion pilotowane przez Królewskie Australijskie Siły Powietrzne, aby śledzić działania około 1000 bojowników islamskich obecnych na Filipinach.

14 marzec: Filipiny wycofują się z Międzynarodowego Trybunału Karnego. Prezydent Rodrigo Duterte podczas konferencji prasowej oskarżył MTK i ONZ o krucjatę przeciwko niemu w związku z rozpoczętym śledztwem w sprawie zbrodni przeciwko ludzkości, których miał się dopuścić podczas jego zdecydowanej walki z przestępczością narkotykową, w wyniku czego zginęło ponad 8000 ludzi. Poinformował zatem, że jako prezydent Republiki Filipin wycofuje ratyfikację statutu rzymskiego, co jest jednoznaczne z wycofaniem się państwa z MTK. Decyzja ta została potępiona przez większość filipińskich polityków, których zdaniem jest to kolejny krok do konsolidacji władzy i dyktatorskich rządów Duterte. Według prezydenta działania trybunału są wynikiem spisku grup lobbystów i ONZ, mającym na celu oczernić jego wizerunek

w oczach opinii publicznej. Dodał również, że jest to początek końca MTK, ponieważ w jego ślady pójda kolejne państwa.

15 marzec: w Indonezji uchwalono kontrowersyjną ustawę, zagrażającą demokracji. Mimo tego, że prezydent Joko Widodo nie podpisał ustawy, dającej wewnętrznej radzie etyki uprawnienia do wszczęcia postępowania karnego przeciwko osobom, które znieważyły członków parlamentu, to została ona przegłosowana większością głosów. Prezydent w Indonezji nie posiada uprawnień do zgłoszenia weta, ale może ją skierować do Trybunału Konstytucyjnego. Rzecznik trybunału poinformował, że wpłynęły już trzy wnioski w tej sprawie,

a także odbył się protest obywateli zaniepokojonych nową ustawą, która według nich będzie wykorzystywana do ograniczania wolności wypowiedzi i rozwoju korupcji wśród polityków.

16 marzec: zdaniem prezydenta Indonezji, Australia powinna zostać członkiem ASEAN.

W przeddzień szczytu ASEAN-Australia w Sydney, Joko Widodo udzielił wywiadu Fairfax Media, gdzie wyraził swoje poparcie inicjatywie, aby Australia przystąpiła do Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej, co przyczyni się do jeszcze większej współpracy gospodarczej i militarnej. Premier Australii Malcolm Turnbull w odpowiedzi na wywiad, wyraził chęć dyskusji z prezydentem Widodo na ten temat podczas szczytu. Na chwilę obecną Australia jest strategicznym partnerem ASEAN, a także trzecim największym partnerem handlowym, który wynosi 100 mld USD.

17-18 marzec: Specjalny Szczyt ASEAN-Australia odbył się w Sydney.

Pierwszy szczyt pomiędzy szefami dziesięciu państw członkowskich ASEAN i premierem Australii odbył się w Sydney. Malcolm Turnbull oraz premier Singapuru Lee Hsien Loong wspólnie zainaugurowali dwudniowy szczyt, w ramach którego odbył się między innymi szczyt biznesowy oraz konferencja poświęcona zwalczaniu terroryzmu. Jednym z efektów tego wydarzenia było wydanie Deklaracji z Sydney, która w 29 punktach zawarła główne postanowienia z zakresu bezpieczeństwa regionalnego, przyszłej współpracy i dalszego dialogu. Ponadto, Sekretarz Generalny ASEAN (Dato Lim Jock Hoi) i minister spraw zagranicznych Australii (Julie Bishop) podpisali w imieniu obu stron porozumienie w sprawie zwalczania terroryzmu. Premier Turnbull zapowiedział też inwestycję w rozwój inteligentnych miast w państwach ASEAN o wartości 24 mln USD, a także wezwał wszystkie strony do przyspieszenia prac nad ostateczną wersją regulacji dotyczących funkcjonowania w ramach Wszechstronnego Regionalnego Partnerstwa Ekonomicznego (RCEP).

17 marzec: były premier Wietnamu zmarł w wieku 85 lat. Phan Van Khai, który w latach 1997-2006 sprawował urząd premiera w Wietnamie, zmarł w swoim domu w dystrykcie Cu Chi na przedmieściach Ho Chi Minh. Był autorem kluczowych reform gospodarczych, dzięki którym Wietnam stał się członkiem Światowej Organizacji Handlu w 2006. Jako pierwszy premier tego państwa pojechał z oficjalną wizytą do Stanów Zjednoczonych, czego efektem było podpisanie bilateralnej umowy handlowej między stronami. Według specjalistów z dziedziny ekonomii gwałtowny rozwój gospodarczy Wietnamu jest jego zasługą.

19 marzec: nagłe odwołanie wizyty rosyjskiego ministra spraw zagranicznych w Wietnamie.

Wietnamski minister spraw zagranicznych poinformował, że wcześniej zaplanowana wizyta Siergieja Ławrowa została niespodziewanie odwołana. Rosyjski szef MSZ miał spotkać się z prezydentem Wietnamu Tran Dai Quangiem, a także swoim wietnamskim odpowiednikiem i szefem Komunistycznej Partii Wietnamu. Według oficjalnych doniesień podróż ministra Ławrowa została odwołana z przyczyn technicznych a nie politycznych, jednak można przypuszczać, że zmiana planów była związana z wizytą amerykańskiej floty w Wietnamie na początku marca. Jest to bardzo ważny sygnał, zwłaszcza, że Rosja jest głównym eksporterem sprzętu wojskowego do Wietnamu.

20 marzec: tajska agencja antykorupcyjna wszczęła postępowanie w sprawie kradzieży funduszy dla osób ubogich. Agencja antykorupcyjna bada sprawę malwersacji 85% środków z państwowego funduszu dla ubogich, z którego każdego roku osobom najuboższym wypłacane są kwoty do 100 USD za pośrednictwem Ministerstwa Rozwoju Społecznego i Ministerstwa Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Według Urzędu Komisji ds. Przeciwdziałania Korupcji

w Sektorze Publicznym nieprawidłowości dotyczą kwoty 3,2 mln USD. Bezpośrednią reakcją rządu była decyzja premiera Prayuth Chan-ocha o zwolnieniu wszystkich osób zaangażowanych w defraudację funduszy i wezwanie do przeprowadzenia dochodzenia przez ministerstwo. O skali problemu korupcji w Tajlandii świadczy również fakt, że nadal toczy się postępowanie w sprawie luksusowych zegarków wicepremiera Prawita Wongsuwana, których nie zadeklarował wśród swoich aktywów. Ponadto, w Indeksie Percepcji Korupcji z 2017 roku wśród 180 państw Tajlandia znalazła się na 96 miejscu.

21 marzec: prezydent Birmy niespodziewanie rezygnuje ze stanowiska. Dwa lata po objęciu urzędu 71-letni prezydent Htin Kyaw ogłosił, że rezygnuje ze stanowiska w trybie natychmiastowym. Nie podano żadnych oficjalnych przyczyn rezygnacji, ale spekuluje się, iż ta decyzja była związana z jego stanem zdrowia. Htin Kyaw był pierwszym cywilnym prezydentem od 50 lat, wybranym w wolnych wyborach. Pełnił on jednak rolę reprezentacyjną, bowiem rzeczywistą władzę w państwie sprawuje premier Aung San Suu Kyi, założycielka Narodowej Ligi na Rzecz Demokracji i laureatka Pokojowej Nagrody Nobla. Zgodnie z konstytucją obowiązki prezydenta przejmie wiceprezydent – U Myint Swe, który jest byłym generałem. Natomiast w przeciągu siedmiu dni powinien zostać wybrany nowy prezydent. Biorąc pod uwagę fakt, że tego samego dnia z funkcji marszałka niższej izby Hluttaw (parlamentu) zrezygnował U Win Myint, który jest wieloletnim sprzymierzeńcem premier Birmy, to właśnie on jest typowany na następcę Htin Kyawa.

22 marzec: parlament Birmy wybrał nowego marszałka izby niższej. W związku z rezygnacją U Win Myinta z funkcji marszałka niższej izby Hluttaw, parlament na posiedzeniu w Naypyidaw wybrał jego następcę, którym został T Khun Myat. W latach 1990-2010 był zwierzchnikiem policji w mieście Kutkai, następnie pracował w parlamencie a od 2016 roku był wicemarszałkiem w izbie niższej parlamentu.

26 marzec: malezyjski rząd przedłożył propozycję nowej ustawy przeciwko fałszywym informacjom. Premier Malezji Najib Razak przedłożył w parlamencie projekt ustawy zakazującej rozpowszechniania fałszywych informacji, co będzie karane grzywną bądź pozbawieniem wolności. Zgodnie z treścią ustawy kary pieniężne będą wynosiły do 500 tys. ringgit (128,140 USD) i do 10 lat więzienia. Fałszywe wiadomości zostały sprecyzowane jako wiadomości, informacje, dane i raporty, które są w całości lub częściowo fałszywe. Nowe prawo będzie dotyczyło wszelkiego rodzaju publikacji oraz mediów społecznościowych. Będzie miało zastosowanie wobec cudzoziemców jak i obywateli zarówno w Malezji jak i zagranicą, jeżeli fałszywe treści będą szkodliwe dla państwa lub jego mieszkańców. Tego rodzaju

rozwiązania są rozpatrywane przez rządy w innych częściach Azji Południowo-Wschodniej, między innymi w Singapurze i na Filipinach, co spotkało się z zaniepokojeniem organizacji zajmujących się prawami i wolnością mediów.

27 marzec: Tajlandia zatwierdziła projekt budowy szybkiej kolei. Władze Tajlandii wyraziły zgodę na realizację projektu o wartości 7,2 mld USD, który zakłada budowę linii szybkiej kolei, łączącej trzy lotniska. Decyzja rządu jest związana z rosnącą popularnością turystyczną państwa w ostatnich latach, czego efektem było duże obciążenie infrastruktury transportowej. Nowa linia kolejowa o długości 220 km połączy dwa lotniska w Bangkoku - Don Mueang International i Suvarnabhumi International - z U-Tapao, zbudowane podczas wojny wietnamskiej we wschodniej prowincji Rayong. Przychody z turystyki stanowią 12% PKB państwa, a liczba turystów utrzymuje się na poziomie 35 mln. Dzięki ogromnej popularności Tajlandii na turystycznej mapie świata Ministerstwo Finansów prognozuje, że wzrost gospodarczy w 2018 roku wyniesie 4,2%, co w porównaniu do 3,9% z roku ubiegłego będzie największym wzrostem od pięciu lat.

28 marzec: w Birmie wybrano nowego prezydenta. Zgodnie z ustawą zasadniczą Birmy, po upływie siedmiu dni od rezygnacji prezydenta ze stanowiska, parlament wybrał jego następcę - U Win Myint, który jest członkiem Narodowej Ligi na rzecz Demokracji oraz wieloletnim bliskim współpracownikiem premier Aung San Suu Kyi. Nowy, 66-letni prezydent Birmy zdobył 403 z 636 głosów, co dało mu lepszy wynik od jego poprzednika, który w 2016 roku zdobył 360 głosów. Drugie miejsce zajął przedstawiciel Partii Związku Solidarności i Rozwoju, generał U Myint Swe z wynikiem 211 głosów dzięki czemu objął stanowisko pierwszego wiceprezydenta, natomiast ostatni kandydat - U Henry Van Thio, zdobył tylko 18 głosów poparcia, przez co został drugim wiceprezydentem.

29 marzec: były członek wietnamskiego Politbiura skazany na 18 lat więzienia. 57-letni Dinh La Thang został skazany przez sąd w Hanoi na karę 18 lat pozbawienia wolności za nieprawidłowości związane z finansami w kierowanej przez niego państwowej spółce PetroVietnam, w wyniku czego doprowadził do strat 800 mld dongów (45,6 mln USD). Ponadto, będzie musiał zapłacić grzywnę w wysokości 600 mld dongów. Thang już w ubiegłym roku został usunięty z najwyższego organu decyzyjnego w Wietnamie w związku ze śledztwem prowadzonym w sprawie jego niegospodarności jako prezesa PetroVietnam, za co został również skazany na karę 13 lat pozbawienia wolności. Jest on pierwszym tak wysoko postawionym politykiem w Wietnamie, który został skazany na długoletnie więzienie.

31 marzec: premier Malezji ogłosił utworzenie nowego funduszu dla małych i średnich przedsiębiorstw. Premier Datuk Seri Najib Tun Razak ogłosił utworzenie funduszu dla rdzennych mieszkańców Malezji, którzy prowadzą małe i średnie przedsiębiorstwa w celu zwiększenia konkurencyjności na rynku wewnętrznym. Środki w wysokości 2,9 mld ringgitów (980 mln USD) będą rozdysponowane za pośrednictwem różnego rodzaju agencji i programów rządowych w ramach 11 inicjatyw ogłoszonych przez premiera podczas spotkania

z przedsiębiorcami. Między innymi 2 mld ringgitów zostanie przekazanych na kontynuację funduszu dla bumiputery (Bumiputera Facilitation Fund) oraz 500 mln na zwiększenie udziału tej grupy w handlu detalicznym i dystrybucji. Premier Najib ogłosił, że chce kontynuować dzieło swojego ojca a pomoc rdzennym mieszkańcom była jednym z jego wyborczych postulatów.

KOMENTARZ

- 1. Specjalny Szczyt ASEAN-Australia odbył się w Sydney.** Pierwszy szczyt pomiędzy szefami dziesięciu państw członkowskich ASEAN i premierem Australii odbył się w Sydney. Malcolm Turnbull oraz premier Singapuru Lee Hsien Loong wspólnie zainaugurowali dwudniowy szczyt, w ramach którego odbył się między innymi szczyt biznesowy oraz konferencja poświęcona zwalczaniu terroryzmu. Jednym z efektów tego wydarzenia było wydanie Deklaracji z Sydney, która w 29 punktach zawarła główne postanowienia z zakresu bezpieczeństwa regionalnego, przyszłej współpracy i dalszego dialogu. Ponadto, Sekretarz Generalny ASEAN (Dato Lim Jock Hoi) i minister spraw zagranicznych Australii (Julie Bishop) podpisali w imieniu obu stron porozumienie w sprawie zwalczania terroryzmu. Premier Turnbull zapowiedział też inwestycję w rozwój inteligentnych miast w państwach ASEAN o wartości 24 mln USD, a także wezwał wszystkie strony do przyspieszenia prac nad ostateczną wersją regulacji dotyczących funkcjonowania w ramach Wszechstronnego Regionalnego Partnerstwa Ekonomicznego (RCEP). Zarówno państwa ASEAN jak i Australia należą do tej wielostronnej umowy o wolnym handlu jednak od 2012 roku nie może dojść do opracowania ostatecznej deklaracji. Wszyscy szefowie rządów zgodzili się jednak co do potrzeby rozwijania tego rodzaju współpracy. Duże zaangażowanie państw w prace nad RCEP mogą być związane z opuszczeniem przez USA Partnerstwa Transpacyficznego (TPP), które miało być największą tego typu umową w regionie. Oprócz tego Donald Trump zapowiedział zwiększenie taryf celnych co może uderzyć w wiele azjatyckich gospodarek.
- 2. Prezydent Filipin umacnia swoją pozycję w państwie wobec rosnących niepokojów społecznych związanych z kwestią spornych terenów na Morzu Południowochińskim.** Od momentu gdy Rodrigo Duterte przejął władzę w 2016 roku, stanowisko rządu wobec Chin w tej sprawie uległo diametralnej zmianie. Z jego ostatnich wypowiedzi wynika, że jest nawet skłonny do wspólnego wydobycia surowców naturalnych z chińskimi firmami. Z drugiej jednak strony filipińskie lotnictwo nadal patroluje przestrzeń powietrzną nad spornymi terenami, przy czym dochodzi do kuriozalnej sytuacji, bowiem piloci zarówno jednej jak i drugiej strony twierdzą, że nie naruszyli przestrzeni drugiego państwa. Dzięki wsparciu Japonii, która przekazała trzy używane maszyny o ponad dwukrotnie większym zasięgu, filipińscy piloci będą mogli przeprowadzać dużo bardziej dokładne rozpoznanie chińskiej aktywności na spornych terenach. Oprócz tego wojsko otrzymało sześć nowych dronów od USA, które mają przyczynić się do zwiększenia efektywności w walce z terroryzmem, ale mogą realizować misje zwiadowcze w innych regionach.

Ostatnia wizyta ministra spraw zagranicznych w Pekinie świadczy, że prezydentowi zależy na bliskich relacjach z Chinami (nawet kosztem ustępstw w sprawie spornych terenów), które w razie potrzeby poprą go na arenie międzynarodowej. W związku z ostatnimi oskarżeniami ONZ o łamanie praw człowieka podczas zwalczania przestępczości narkotykowej w państwie i opuszczeniem MTS, można stwierdzić, że poparcie mocarstwa jakim są Chiny będzie mu bardzo potrzebne, aby utrzymać swoją pozycję. Znalazł również sposób, żeby zapanować nad niepokojami wewnętrznymi, ponieważ podjął decyzję o zwiększeniu uprawnień komendantom

policji, dzięki czemu będą mogli sami wystawiać wezwania do sądu. Policja na Filipinach jest podporządkowana prezydentowi, o czym mogą świadczyć operacje wymierzone w handlarzy narkotykami czy terrorystów. Istnieje zatem duże prawdopodobieństwo, że służby zostaną wykorzystane do tłumienia jakichkolwiek głosów sprzeciwu jego polityki.

- 3. Marzec przyniósł duże zmiany w Birmie, a mianowicie zmianę personalną na najwyższym stanowisku w państwie.** Pierwszy od 50 lat cywilny prezydent wybrany w demokratycznych wyborach niespodziewanie zrezygnował ze swojej funkcji po dwóch latach. Decyzja 71-letniego Htin Kyawa najprawdopodobniej była podyktowana jego pogarszającą się kondycją zdrowotną. Zgodnie z konstytucją Birmy, parlament w ciągu siedmiu dni wybrał jego następcę, którym został U Win Myint, członek Narodowej Ligi na rzecz Demokracji (NLD) oraz bliski współpracownik premier Aung San Suu Kyi. Nowy, 66-letni prezydent Birmy zdobył 403 z 636 głosów, co dało mu lepszy wynik od jego poprzednika, który w 2016 roku zdobył 360 głosów. Jego kontrkandydaci zdobyli odpowiednio 211 i 18 głosów i objęli funkcję wiceprezydenta. U Win Myint urodził się w Delcie Irawadi i z wykształcenia jest geologiem, ale z praktyki zawodowej prawnikiem. Od lat współpracuje z Suu Kyi w NLD i mają podobną wizję dotyczącą rządzenia państwem i dyscypliny partyjnej. Nie ulega jednak wątpliwości, że najważniejsze decyzje nadal będzie podejmować jego mentorka. Według birmańskich komentatorów, zmiana personalna na stanowisku prezydenta może jednak doprowadzić do zaostrzenia retoryki względem armii. Ostatnie wydarzenia związane z mniejszością muzułmańską Rohingja i podejrzania ONZ o łamanie praw człowieka przez wojsko mogą zostać użyte do ograniczenia wpływów wojskowych w państwie. Nie będzie to jednak łatwe zadanie, ponieważ dzień przed zaprzysiężeniem U Win Myinta głównodowodzący armii, generał Min Aung Hlaing stwierdził, że wojsko musi pozostać przewodnią siłą narodu.

OŚRODEK
SPRAW
AZJATYCKICH

RAPORTY OPINIE DORADZTWO

PIERWSZY W POLSCE UNIWERSYTECKI
THINK-TANK

DORADZTWO POLITYCZNE I BIZNESOWE

ZESPÓŁ Z PRAKTYKĄ W AZJI

www.osa.uni.lodz.pl

